

ЕМБЛЕМАТИКА

Віктор КАРПОВ

РОЗРОБЛЕННЯ АРМАТЮРИ
ДО ОДНОСТРОІВ ВІЙСЬКОВИКІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

З початком формування підрозділів Збройних Сил України, природно, виникла потреба відрізнення українських військовослужбовців від інших, що перебували ще на її території. Адже і ті, хто присягнув на вірність народові України, і ті, хто вирішив не пов'язувати своєї долі з Україною, носили військову форму Радянської армії.

Заміна уніформи на українську не могла відбутися одразу з ухваленням рішення про розбудову військової організації Української держави, позаяк на той час не було навіть опрацьовано її зразків. Як свідчать документи, процес упровадження форми одягу для військовослужбовців Збройних Сил України мав кілька етапів.

На початковому етапі було оголошено всеукраїнський конкурс на розроблення уніформи. Однак життя вимагало негайного реагування на посталу ситуацію, бо ж реально виходило так, що після запряження солдатів і офіцерів новоутворюваних Збройних Сил України жодних змін у їхній формі одягу не відбувалося. Було очевидним, що з

організаційних і фінансово-економічних причин швидко виготовити нову уніформу не вдасться, оскільки це потребуватиме часу й значних коштів. Проте за порівняно короткий термін можна було замінити принаймні фурнітуру на одностроях. Передусім це стосувалося кокарди до кашкета й гудзиків на всіх видах військової форми одягу.

Опрацюванням проектів і виготовленням кокард і гудзиків зайнялося багато підприємств – Київський і Полтавський експериментальні заводи „Динамо”, Лебединське виробничо-торгівельне підприємство „Фурнітура”, Радивилівський орендний фурнітурний завод, Чернівецький фурнітурно-механічний завод, виробничо-торгівельне підприємство „Топаз”, 37-й судномеханічний завод, мале виробничо-комерційне підприємство „Господар”, мале підприємство „Буддеталь”, Сімферопольське промислово-торгівельне підприємство „Фурнітура” та інші.

Серед них слід вирізнити діяльність підприємства „Господар” на чолі з його директором В.Барановим, яке чи не найактивніше допо-

військово-історичний альманах

Ескізи кокард, пряжки й гудзиків, які затвердив Міністр оборони України генерал-полковник К.Морозов. 3 квітня 1992 р.

магало Міністерству оборони України в розробленні й виготовленні арматури. Відомі автори гудзиків до військової форми одягу – К.Трейдін, В.Гриценко, В.Іванов, В.Бокарев¹. 3 квітня 1992 р. Міністр оборони України генерал-полковник К.Морозов затвердив ескізи гудзиків, парадної, повсякденної і польової кокард для військовослужбовців ЗСУ та парадної і повсякденної кокарди й пряжки до ремня для солдатів².

У травні на засіданні комісії Міністерства оборони України з розроблення символіки було схвалено пропозиції заступника Міністра оборони по тилу – начальника Тилу ЗС України генерал-майора В.Гречанінова щодо зразків нової

фурнітури для військовослужбовців ЗСУ. 29 травня Міністр оборони України генерал-полковник К.Морозов затвердив ці пропозиції, крім зразка солдатської пряжки.

Отже, можна констатувати, що до літа 1992 р. було опрацьовано й затверджено проекти нової арматури до уніформи й почався період її впровадження. При цьому гудзики із зірочкою замінювано на гудзики з Тризубом. Матеріальним свідченням цих змін є кітель, що зберігається тепер у фондах Центрального музею Збройних Сил України, належав він генерал-лейтенантові Г.Живиці, який у 1992 р. виконував обов'язки начальника Головного штабу Збройних Сил України. Цей генеральський кітель радянського зразка оздоблений уже

Проекти кокард для солдатів, офіцерів та генералів ЗС України, виконані В.Барановим. 1992 р.

Ескізни проекти кокарди для військовослужбовців ВМС ЗСУ. 1993 р.

Кокарда для генералів, опрацьована ЦНДЛ з розробки форми одягу. Для генерал-полковника та генерала армії на козирьок кашкета додається шитво стилізованого вінка з листя калини. 1994 р.

Кокарди для військовослужбовців підрозділів морської піхоти ВМС ЗС України. 1993 р.

Кокарда для офіцерів ВМС ЗС України. 1994 р.

Кокарда для генералів ЗС України. 1994 р.

Кокарди для офіцерів Сухопутних військ та Повітряних сил ЗС України. 1994 р.

Кокарда для солдатів ЗС України. 1994 р.

Кітель начальника Головного штабу Збройних Сил України генерал-лейтенанта Г.Живиці. 1992 р.

Зразки гудзиків, виготовлених за розробкою К.Трейдіна, В.Гриценка, В.Іванова, В.Бокарева

гудзиками з українською державною символікою.

Тим часом на розроблення кокард сильний вплив справили традиції радянських збройних сил. Як і в Радянській армії, у Збройних Силах України було запроваджено кокарди військовослужбовців сухопутних військ, авіації і флоту.

У Сухопутних військах і авіації кокарда для офіцерів відрізнялась від радянської лише тим, що червону зірку було замінено на Тризуб, розміщений на синьому полі. Вона була універсальною для офіцерів і прапорщиків усіх родів військ. Кокарда для офіцерів Військово-Повітряних сил доповнювалась емблемою на наголовок кашкета, як це було і в Радянській армії. Згодом радянську емблему на наголовок кашкета скасовано й замінено на нову, яку 18 жовтня 1994 р. затвердив начальник Центрального речового управління Тилу ЗС України. Це було зображення стилізованих крил, що відходять від круглого щита з синім полем, у центрі його – композиція з повернутим квадратом, від якого відходять вісім променів⁴.

Емблему на наголовок кашкета було впроваджено також для особового складу рот Почесної варті ЗС України. Один із пропонуваних зразків фактично повторював радянську емблему із заміною лише кольору щита, а також зірки на Тризуб⁵. Другий пропонуваний зразок являв собою овальний щит із синім

військово-історичний альманах

полем, у центрі його – малий Державний герб, від щита горизонтально відходять крила, над крилами щит увінчаний лавровими гілками. Саме цей зразок 17 березня 1994 р. затвердив начальник речової служби полковник В.Жолукевський, і він мав практичний ужиток.

Флотська кокарда на початковому етапі зазнала такої самої видозміни, як і сухопутна та авіаційна кокарди. Крім емблеми, яку розробив виконувач обов'язків начальника 3-го відділу Центральної науково-технічної лабораторії з удосконалення військової форми одягу ЗС України майор В.Мельник⁶, група офіцерів управління Головного штабу ЗС України запропонувала свого „краба”, як на флоті називають кокарду⁷. Формою ця кокарда близька до радянського зразка, але її центральна композиція змінена повністю, що свідчить про самостійну роботу авторів. У центрі кокарди замість якоря розміщено Тризуб у синьому полі, покладений на білий рівнобедрений хрест, що своєю чергою покладений на зорю. За основу цієї композиції править морський якор, розміщений на лавровому вінку, у верхній його – „роза вітрів”. Хоча ескіз кокарди у вересні 1993 р. в загальному вигляді затвердив Міністр оборони України генерал армії В.Радецький, ще у травні–вересні 1994 р. Центральне речове управління Тилу ЗС України й відділ Військово-морських сил Головного

число 1, 2005 р.

9 — 5-1171

оперативного управління Генерального штабу ЗС України у деталях доопрацьовували цей зразок.

Цілковито новою стала емблема морської піхоти ВМС України. Завдяки вдалій композиції вона від часу опрацювання її в серпні 1993 р. й дотепер не зазнала змін. Центром емблеми є овальний щит блакитного кольору з сріблястою облямівкою у вигляді канта, на щит покладено морський якор, на якому розміщено меч вістрям догори з двома крилами по боках, що виходять з руків'я меча. Цю композицію покладено в основі на лавровий вінок, який охоплює щит з двох боків. Емблему розробили в управлінні ВМС ГШ ЗС України під керівництвом підполковника Волошина⁸.

Емблема взводу ВМС роти Почесної варті. 1993 р.

Що ж до кокарди солдатської, то в 1992 р. Міністр оборони України генерал-полковник К.Морозов обрав за основу розробку директора малого виробничо-комерційного підприємства „Господар” В.Баранова. Водночас міністр відхилив пропозицію В.Баранова стосовно гудзиків для солдатів, запропонувавши використовувати офіцерські; і так само, як уже згадувалося, не погодився й з ескізом пряжки, який справді був беззмистовний, а натомість висловився на користь використання в ній зображення козака з мушкетом, що має глибокі історичні корені. Ще він відхилив ескіз кокарди, у центрі якої був Тризуб⁹ (див. с. 126).

Запропонована солдатська кокарда мала в основі зразок радянської кокарди для солдатів із заміною червоної зірки на овал з кольорами державного прапора¹⁰. Ще в лютому 1993 р. такий зразок доопрацьовували й готували до виготовлення. Проте в остаточному варіанті солдатська кокарда дістала в центрі лаврового вінка щит овальної форми синього кольору з розміщенням у його осередді Тризубом.

В.Баранов підготував 1992 року також ескіз кокарди для генералів Сухопутних військ. На ній було зображення двох схрещених лаврових гілок (їх мали виконувати шитвом золотистою ниткою), над ними емблема – овальний щит з лавровими гілками, а в центрі його – ще один овал з Тризубом на тлі кольорів державного

прапора¹¹. Кокарда для генералів авіації доповнювалася емблемою на наголовок кашкета з п'ятикутною зірочкою, розміщеною над крилами.

Кокарду парадну передбачалося використовувати як для генералів, так і для офіцерів та прапорщиків. Вона являла собою кокарду для офіцерів усіх родів військ в обрамванні дубових гілок у вигляді вінка¹². Причому опрацьовану В.Барановим парадну кокарду для генералів, офіцерів і прапорщиків авіації ЗС України військовики запропонували використовувати як кокарду парадну й повсякденну для генералів армії¹³. А втім такі пропозиції не дістали підтримки з огляду на те, що традиційним українським символом було не листя дуба, а листя і кетяги калини. У зв'язку з цим почали опрацьовувати ескізи кокарди для генералів з використанням зображення калинової гілки¹⁴.

У розробленні емблем родів військ і служб на початковому етапі слід відзначити дві тенденції. Одна з них виявлялася в осмисленні суті новостворюваної української армії, українських національних та історичних традицій і символів, зокрема військових формацій давніших часів, і на цій основі знайти їх поєднання й сучасний вияв. Відповідно представники цієї тенденції почали пропонувати для використання історичні символи доби козацтва, особливо періоду Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, а

військово-історичний альманах

Міністр оборони України генерал армії О.Кузьмук вручає погони й кашкет генерал-полковника начальника Генерального штабу ЗС України генерал-лейтенанта О.Кириченку. Грудень, 2004 р.

також часів Визвольних змагань початку ХХ ст. Друга тенденція, сказати б, інерційна базувалася на досягненнях радянської школи емблематики, пропонуючи лише деякі невеликі видозміни форми емблем, заміну на них суто радянської атрибутики на українську державну та використання військової арматури як символів видів збройних сил.

Загалом стан розроблення символіки показав відсутність в Україні, із самоочевидних причин, серйозного доробку в цій галузі, брак власної геральдичної школи. Розгляньмо деякі із запропонованих тоді розробок.

Пропозиції щодо емблем родів військ і служб Збройних Сил України подав О.Сивидний. Його розробки втілював у матеріалі технікою карбування на металі полковник О.Ми-

ронов. Оригінальність проекту полягала в запропонованні незвичних форм емблем і кількох нових символів служб. Однак в основному для розрізнення родів військ використано традиційні геральдичні елементи, що підтверджують зразки емблем авіації, артилерії, військової медицини, залізничних і аеромобільних військ¹⁵.

У грудні 1992 р. голова технічної ради Київського експериментального заводу „Динамо” затвердив зразок – еталон загальновійськової емблеми. Він відрізнявся од загальновійськової емблеми Радянської армії

Емблема залізничних військ у її розвитку. 1992 р.

тих головних завдань, що покладаються на війська, і власне перестала бути військовою емблемою. Не зарадило й те, що на місце зірочки поклали Тризуб, адже цим порушено було принцип історизму – зірочка відповідала певному історичному періодові, була його символом і отожднювалася з ним, тимчасом як Тризуб, хоч і мав глибоке історичне коріння, проте не асоціювався ще вповні з сучасною історичною епохою. Із затвердженням і поширенням у військах символу Збройних Сил України його цілком слушно розмістили в центрі емблеми, проте доповнення композиції лавровими гілками призвело до трансформації емблеми в знак.

У 1993 р. активно опрацьовували проекти емблем видів Збройних Сил України. Концептуально було передбачено існування трьох видів – Сухопутних військ, Військово-Повітряних сил і Військово-Морських сил. Цікавими виявилися пропозиції капітана 3 рангу В.Петровського,

військово-історичний альманах

Ескізи проекти емблем на наголовок кашкета військовослужбовців Почесної варті. 1994 р.

1993 р.

1994 р.

Ескізи проекти емблем на наголовок кашкета військовослужбовців ВПС ЗСУ. 1993 р.

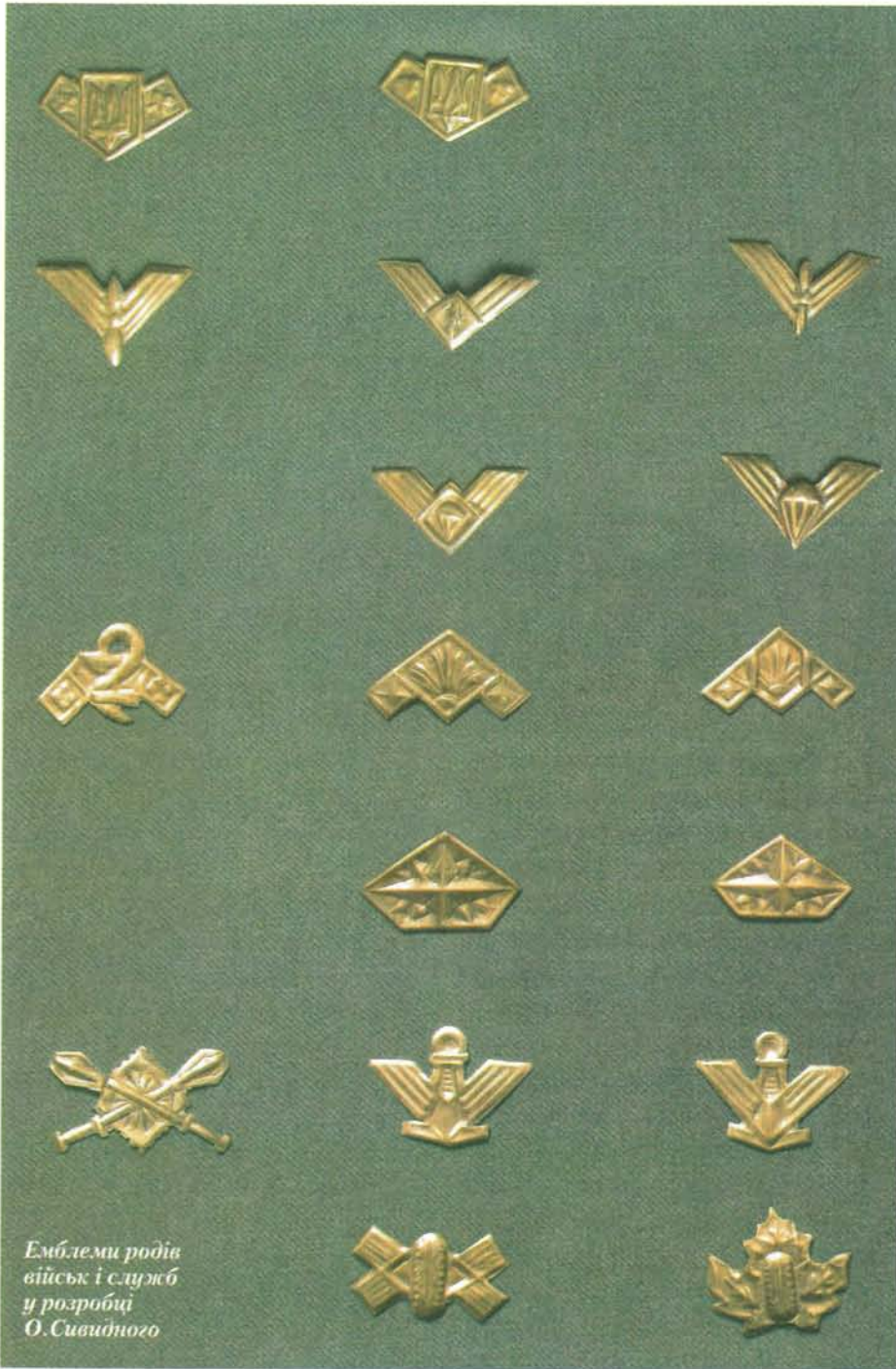
який уперше ввів у практику використання калинових гілок замість дубових і лаврових. Калинова гілка відіграла в складі емблеми важливу роль, позначаючи належність збройних сил саме до Української держави й підкреслюючи органічний зв'язок їх з українським народом, його традиціями і символами.

Основою емблеми Сухопутних військ був Тризуб зі схрещеними під ним шаблями в піхвах, емблеми Військово-Повітряних сил – силует сучасного літака, а Військово-Морських сил – якір з линвою. Усі емблеми мали округлу форму й були оздоблені синьою емаллю, що наближало їх до знаків.

число 1, 2005 р.

Разом з тим Центральна науково-технічна лабораторія Збройних Сил України запропонувала начальникові Управління речового забезпечення штабу Тилу Міністерства оборони України полковникові В.Жолукевському використати розробку В.Петровського як емблему для взводів видів Збройних Сил України роти Почесної варті. Форму емблеми було змінено з круглої на овальну, крім того військово-морська емблема замість калинових гілок дістала облямівку якорним ланцюгом. Використання емалі не передбачалося. У вересні 1993 р. ці емблеми затвердив В.Жолукевський, а проектні зразки їх у матеріалі виконала Державна творчо-ви-

133

Емблеми родів
військ і служб
у розробці
О. Сивидного

Ескізни пропозиції емблеми у виконанні В.Петровського. 1993 р.

Зразок загальновійськової емблеми ЗСУ. Грудень, 1992 р.

Зразки емблем офіцерів ГШ ЗС України

Зразки емблем видів Збройних сил В.Петровського, виготовлені ДТВА „Укркінокадр”. Вересень, 1993 р.

*Проекти емблем,
опрацьовані
Центральною науково-
технічною
лабораторією з
розробки форми одягу
Збройних Сил України.
1994 р.*

робнича асоціація „Укркінокадр”. Однак відомостей про використання цих емблем у службовій діяльності немає.

Окремо слід сказати про емблему, яка асоціювалася з емблемою офіцерів Генерального штабу Збройних Сил України. Такий проект є в розробках О.Сивидного. Згодом з пластмаси методом штампування виготовлено відповідний зразок. Йдеться про емблему з перехрещеними перначами, покладеними на чотирипроменеву зорю. Приблизно таку емблему використовували офіцери Генерального штабу часів Гетьманату П.Скоропадського (1918 р.). Очевидно, виразно національний характер цієї емблеми, а також належність його армії до „буржуазно-націоналістичної”, за визначенням радянської пропаганди, Української Держави зайшли в суперечність зі світоглядними позиціями офіцерів Генерального штабу Збройних Сил України, які в переважній більшості служили в штабах військових частин Радянської армії й були носіями комуністичної ідеології. Це зумовило припинення її впровадження. Згодом з ініціативи провідних спеціалістів Комісії з державних нагород при Адміністрації Президента України В.Бузала й О.Руденка цю емблему використано як емблему на наголовок кашкета роти Почесної варті Міністерства оборони України.

Ключовою подією в процесі опрацювання емблем для одностроїв військовиків Збройних Сил України

стало прийняття рішення про уніфікацію їх. Центральна науково-технічна лабораторія Збройних Сил України на чолі з майором О.Побережним в основу уніфікованої емблеми запропонувала стилізований вінок (можна припустити – з листя калини), на який накладався геральдичний елемент, що відображав певний рід зброї або війська¹⁷. Виконані лабораторією ескізи емблем надходили до відповідних служб для внесення пропозицій щодо затвердження або доопрацювання їх.

Військово-медичне управління 14 січня 1994 р. обрало за основу запропоновану для їхньої служби емблему, що власне відповідає загальноузвичаєній символіці медиків (розробники врахували емблематику Всесвітньої організації охорони здоров'я)¹⁸. Центральне управління ракетного палива і пального Тилу Збройних Сил України в особі генерал-майора Б.Заярного погодилось із запропонованою емблемою¹⁹. Емблему Служби військових сполучень полковник В.Бондарчук, що виконував обов'язки начальника Центрального управління військових сполучень Тилу Збройних Сил України, розглянув 23 січня 1995 р. і запропонував залишити емблему часів Радянської армії, тільки без зірочки, з чистим полем на крилах, облямованим вінком²⁰. Начальник Центрального автодорожнього управління полковник В.Скибитенко висловив думку, що через малу чисельність до-

військово-історичний альманах

рожніх військ виготовлення емблеми недоцільне. Начальник інженерних військ Збройних Сил України генерал-лейтенант В.Безродний відхилив два варіанти запропонованих лабораторією емблем, хоч одна з них на той час уже прижилася була у військах²¹.

Застосування принципу уніфікації емблем і залучення до процесу опрацювання їх відповідних служб дало підстави полковникові Р.Пазяку, начальникові Центрального речового управління Тилу Збройних Сил України, яке відповідало за розроблення і впровадження нової військової символіки, затвердити 14 червня 1994 р. ескізи емблем родів військ і служб.

На виконання вимог Указу Президента України від 2 квітня 1994 р. „Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України” Міністр оборони України В.Шмаров 12 червня 1995 р. видав наказ № 150 „Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України”, яким затверджено арматюру до військової форми одягу²².

Отже, з 1992 по 1995 рр. проведено значну організаційну роботу щодо розроблення і впровадження нової арматюри до одностроїв військовиків української армії. У цій роботі брали участь як відповідні управління й служби Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, так і органі-

зації, що займалися виготовленням їх. До справи залучали також як зацікавлений громадський актив, так і досвідчених, ініціативних військовиків. Це дало змогу опрацювати такі зразки арматюри, які дотепер використовуються в Збройних Силах України.

ПРИМІТКИ

¹ Центральний музей Збройних Сил України. – Оф. Інв. № 611.

² Там само. – Оф. Інв. № 783.

³ Там само. – Оф. Інв. № 781.

⁴ Там само. – Оф. Інв. № 784.

⁵ Там само. – Оф. Інв. № 770.

⁶ Там само. – Оф. Інв. № 779.

⁷ Там само. – Оф. Інв. № 778.

⁸ Там само. – НДФ. Інв. № 6317.

⁹ Там само. – Оф. Інв. № 772.

¹⁰ Там само. – Оф. Інв. № 782.

¹¹ Там само. – Оф. Інв. № 769.

¹² Там само. – Оф. Інв. № 774.

¹³ Там само. – Оф. Інв. № 775.

¹⁴ Там само. – Оф. Інв. № 742.

¹⁵ Там само. – Оф. Інв. № 644.

¹⁶ Там само. – Оф. Інв. № 617.

¹⁷ Там само. – НДФ. Інв. № 383.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – Оф. Інв. № 768.

²⁰ Там само. – НДФ. Інв. № 383.

²¹ Там само.

²² Правила носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України. – К., 1995.